

Nīcas izloksne, tās teicēji.
Katrīna Čirkše
(1895.-1973.)

Latviešu valoda ir bagāta ar savām izloksnēm, kas ir vēsturiski veidojušās, bet laika gaitā jau zaudējušas daudzas īpatnības. Nīcas izloksne ir viena no tām izloksnēm, kas ar savu savdabību, bagāto vārdu krājumu ir saistījusi vietējo ilggadējo mācītāju Jāņa Langija un Gustava Bražes uzmanību jau kopš 17. gadsimta un kuri to atspoguļojuši savos darbos. 19. gadsimta beigās valoda un folklorā uz Nīcu atvīlēja tolaik jauno skolotāju un rakstnieku Jēkabu

Janševski, un novada sulīgā valoda lasītāju uzrunā viņa darbos. Bet 20. gadsimta otrajā pusē izloksne ir piešķīrusi novadniecisko kolorītu, kuplumu ne tikai Olafa Gūtmaņa, bet arī citu autoru darbiem.

20. gadsimta 50.–60. gados, kad Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā tika izvēsta visu latviešu izlokšņu apzināšana, izmantojot „Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programmu”, atbildes uz tās 670 jautājumiem tika gūtas arī Nīcā. Tās 1963. gadā pierakstīja institūta pētniece, vēlāk Liepājas Universitātes profesore Benita Laumane, izjaujājot divas nīcēniece – Katrīnu Čirkši un Ilzi Māliņu. Savukārt 70.–80. gados, uzklusot un iztaujājot daudzus dzimtus nīcēniekus, Nīcā ir pierakstīts bagāts vārdu krājums, plaši stāstījumi, kas ietver vispusīgas ziņas par novadu, tā valodu. Uz to pamata tika sarakstīta un 1989. gadā publicēta grāmata „Nīcas izloksne”.

Novada valodas izziņāšanā neapšaubāmi būtiska ir izloksnes teicēja loma: jo zinīgāks, atsaucīgāks, runīgāks ir teicējs, jo drošākus, izsmeļošākus izloksnes materiālus var iegūt. Pēdējos divos gados, pārskatot Nīcas izloksnes pierakstus un datorizējot tos, ik dienas atmiņā nāk teicēji, kuru šodien vairs nav mūsu vidū, bet kas atstājuši vērtīgu kultūrvēsturisku materiālu. Ar pateicību par atsaucību, sirsnību, atmiņām un veltīto laiku gribas pieminēt vairākus no viņiem.

Viena no pirmajām teicējām bija Katrīna Čirkše (1895.–1973. 19. VIII). K. Čirkše savas zināšanas bija sniegusi ne tikai B. Laumanei, bet „Latvijas PSR Mazajā enciklopēdijā” (1. sēj., 537. lpp.) viņa ir minēta arī bagātāko folkloras repertuāru glabātāju vidū (LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta folkloras krātuvē ir 1050 viņas sniegtās vienības). Jāpiebilst, ka folklorists Jānis Rozenbergs K. Čirkši atzinis par savu labāko teicēju.

K. Čirkše ir dzimusi Laurciemā, dzimtais uzvārds Pirtiece. Mūža lielākā daļa, šķiet, pavadīta „Ezeriņos”, viņas vārdiem sakot, „*ka tās jaunās mājas sanāks, ta mums būs kā pilsātā. Es jau negribu, līdz mirt, no tās mājas iziet*”. Skolā Katrīna bija mācījusies trīs ziemas. Bērnībā viņai nav secen gājušas ganu gaitas: „*Es gāju pa ganeli. Nemaz gaļu neredzēju, tik zupīti. Svēdienas rītu bī pupas ar karpelēm*”. No bērnības Katrīna atcerējās siernicu mācītājmuižā: tā bija „*us četrām kājām tāda būda. Mēs, to bērnu, pa trīs četri sakāpēm tur iekšā, ka siera nebija. Visapkārt caurumiņi bija. Pa tiem tur nāca gaiss*”.

Jau no meitenes gadiem Katrīnu saistījusi dziedāšana: „*Mēs gājām Rudes skolā dziedāt. Tēte negribēja laist. Es teicu – nāc līdz! Ta tu redzēsi, cik tur smuki*”. Bet tētis noteicis: „*Es vēl iešu drickāties!*”, atstājot meitenes atmiņā šo vārdu – *drickāties*. Jaunībā K. Čirkše ir bijusi viena no priekšdziedātājām: „*Man jau balss skaidrs, bi dikti smalku aušu dzirde. Tās priekšsaucējas bija retas – visas nemācēja ussaukt*”.

K. Čirkšes māte, kas dzimusi 1864. gadā, mirusi, kad Katrīnai jau bija piecdesmit gadu. Dzīvā saikne ar vecāko paaudzi, kā arī vērigā attieksme pret apkārtni acīmredzot bija pamatā

atsaucīgās teicējas vispusīgajām zināšanām par senajiem lauku darbiem, māsaimniecību, ģimenes godībām, ieražām, apģērbu, apaviem. Viņas stāstos varam uzzināt par senajiem Nīcas ēdieniem, aizdaru, dzērieniem, piemēram, *biguzi, žūru, kumāsīnu biezputru, kunkulmūzi, balto sviestu, ritulu taukiem, aizlejamo sieru, dzērsi*. Kāzās galvenais ēdiens esot bijis cūkas galvas puse: „*Veselu galvas pusi lika [uz galda], nedalīja gabalos. To usskatīja par lepniību, dažam vēl pupiņu pakaklē [atstāja]. Katram bi savs nazītis kabatā, ku nogrieza un ēda. Kam nebī naziša, ta gāja ķēķenei kādu kumpeli paprasīt*”. Par to liecina arī tautasdziesma: „*Cūciņa, māsiņa, mēs abas godā, tu sēdi uz galda, es galda galā*”.

Tautasdziesmas, retāk mīklas K. Čirkše savos stāstījumos iesaistīja ļoti bieži. Piemēram, plašo stāstu par linu audzēšanu, plūkšanu, apstrādi viņa nobeidza ar tautasdziesmu: „*Nevienam tāds mūžinis, kāds mūžinis linīnam: sit galviņu, plūc matiņus, vēl iemērcā ūdenī. Vēl kaulīnus salauzīja divu koku stārpīnā*”. Par mūsdienās aizmirstu matu kopšanas rīku – *susekli* – K. Čirkše atcerējās mīklu: „*Nošūstīts, nolāpīts iet mežā putnus baidīt.*”

Interesanti, kāda šodien būtu atbilde uz jautājumu: kas ir meitu gods? Pēc K. Čirkšes stāsta varam secināt, ka „*tas bī meitu gods, ka baltas karotes un tīras bļodas*”. (Jāpiebilst, ka tās bija koka karotes.)

Kad ciemojos „Ezeriņos”, K. Čirkše veselības dēļ maz saimniekoja, parasti turpat bija viņas meita, kas, tā vien likās, bija daudz ko izzinājusi no mātes un labprāt iesaistījās mūsu sarunās. Meitas pāragrā, pēkšņā aiziešana viņšaulē bija nežēlīgs trieciens K. Čirkšei.

Lai gan tikai divas vasaras man bija lemts tikties ar K. Čirkši, manās atmiņās viņa joprojām ir dzīva – īsta nīcēniece, novada tautas gara mantu glabātāja un teicēja, dzīvesgudra, gaiša, sirsnīga, labestīga.

Brigita Bušmane,
Dr. habil. philol. Latviešu valodas institūta vadošā pētniece